

УДК 316.378.42

Тохтарова Ільміра Меметівна

доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного університету,
кандидат наук з державного управління

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ: ШЛЯХ ДО РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СФЕРИ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Анотація. У статті розкривається історія світового волонтерського руху, наводяться його принципи, показано портрет національного, міжнародного та волонтера ООН, аналізуються показники світового індексу благодійності, висвітлюються історична традиція суспільної праці в Україні та сучасний стан благодійності в нашій державі, доведено корисність волонтерської праці для особистого і суспільного зростання.

Ключові слова: громадянське суспільство, волонтерський рух, принципи волонтерського руху, портрет сучасного волонтера, світовий індекс благодійності, корисність волонтерської праці.

Тохтарова И. М. Волонтерское движение в Украине: путь к развитию гражданского общества как сферы социальных отношений

Аннотация. В статье раскрывается история мирового волонтерского движения, приводятся его принципы, показан портрет национального, международного и волонтера ООН, анализируются показатели мирового индекса благотворительности, освещается историческая традиция общественного труда в Украине и современное состояние благотворительности в нашем государстве, доказана польза волонтерского труда для личного и общественного роста.

Ключевые слова: гражданское общество, волонтерское движение, принципы волонтерского движения, портрет современного волонтера, мировой индекс благотворительности, польза волонтерского труда.

Tokhtarova I. M. Volunteer movement in Ukraine: way for the development of civil society as sphere of social relations

Annotation. The article deals with the history of the world of volunteerism, putting his principles, shows a portrait of national, international and UN Volunteers, analyzed performance index of world charity, illuminated by the historical tradition of social labor in Ukraine and the current state of philanthropy in our country, we have proved the benefits of volunteer work for personal and social growth.

Key words: civil society, voluntary movement, the principles of volunteerism, a portrait of contemporary volunteer charity World Index, the use of volunteer labor.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Як відомо, рівень уваги до волонтерства в країні засвідчує рівень розвитку в ній громадянського суспільства як сфери соціальних відносин. Сьогодні вітчизняні активісти

беруться за найважчі справи і, можливо, неочікувано для загалу, дають їм раду швидко та ефективно. Це свідчить про високий рівень самоорганізації українців, який гартувався і продовжує зміцнюватися під тиском серйозних викликів сучасності. Промовистим прикладом цього є відродження Української Армії та її дальше зміцнення. Добре відомо, що від свідомого волонтерства до ефективного самоврядування і якості нашого життя – один крок. Саме тому масштаби діяльності волонтерів в Україні нині засвідчують, що рівень громадської свідомості в наших співгромадян значно зріс, про що свідчать і дані про світовий індекс благодійності за 2014 рік, який щороку вираховується Charity Aid Foundation (Благодійний фонд, що був заснований 1924 року у Великій Британії).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом до проблем волонтерського руху в нашій державі зверталось чимало вчених (Аніщенко А., Беспалько О., Беспалова К., Вайнола Р., Заверіко Н., Зверева І., Ілейжер Р., Ільїн Є., Капська А., Комарова Н., Крапівіна Г., Лактіонова Г., Логачова Л., Лях Т., Петрович В., Савченко С., Семенова Ю. Харченко С., Чухрай М., Шумакова О. та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас у їхніх та інших публікаціях по суті не висвітлюються питання волонтерства в новітній Україні, що з новою особливою силою, спричиненою Революцією Гідності, розгорнулося з кінця 2013 і впродовж 2014-2015 років.

Формування цілей статті. Саме тому метою нашої статті є висвітлити історію світового волонтерського руху, його принципи, показати портрет національного, міжнародного та волонтера ООН, проаналізувати показники світового індексу благодійності за 2014 рік, висвітлити історичну традицію суспільної праці в Україні та сучасний стан благодійності в нашій державі, довести корисність волонтерської праці для особистого і суспільного зростання.

Виклад основного матеріалу. Прототипом сучасних волонтерів були самаритяни біблійних часів, які надавали допомогу ближнім. Проте історія виникнення сучасного волонтерського руху бере свій початок із середини ХІХ століття. У Західному світі роком виникнення волонтерського руху вважається 1859, коли Жан Анрі Дюнан (1828-1910), відомий французький письменник і журналіст, вражений наслідками кривавої битви при Сольферіно (найбільшої битви часів Австро-італо-французької війни), що відбулася 24 червня 1859 року між коаліцією Франції та її П'ємонту і Сардинського королівства проти армії Австрійської імперії поблизу селища Сольферіно в Ломбардії), запропонував створити Червоний Хрест – організацію, яка б працювала на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу полоненим і пораненим. Принципами, сформульованими Анрі Дюнаном, волонтерські організації всього світу керуються й досі.

За даними соціологічного дослідження Інституту Геллапа (Американський інститут громадської думки, англ. American Institute of Public Opinion, заснований Джорджем Геллапом 1935 року), проведеного 2008 року, 65% населення Землі брали участь у волонтерській діяльності, що засвідчує популярність цього руху в світі. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки у волонтерській діяльності бере участь більше ніж 60 відсотків населення. У складі американських волонтерів майже 60% жінок, які присвячують цій діяльності в середньому 3,4 години на тиждень, і близько 50% чоловіків, які віддають волонтерській праці 3,6 години на тиждень. Канадійці займаються волонтерством у середньому 191 годину на рік, що є еквівалентом 578000 робочих місць із повною зайнятістю. В Ірландії волонтерів майже 33% дорослого населення, 19% дорослого населення Франції бере участь в акціях волонтерських організацій (із них 60% – регулярно), а це понад 20 годин на місяць. Кожний третій німець (22 млн. осіб) є волонтером і працює у волонтерських асоціаціях, проектах і групах взаємодопомоги понад 15 годин на місяць. За даними Данського комітету

волонтерських ініціатив, кожен другий данець займається волонтерською роботою постійно або час від часу, причому в сфері соціальної роботи займається 10 відсотків усього населення. У середньому данський волонтер працює 14 годин на тиждень. У Північній Кореї майже 4 мільйони осіб щороку присвячують волонтерству більш як 451 млн годин робочого часу, а вартість їхніх послуг перевищує 2 млрд. доларів США на рік. 26% японців мають досвід добровольця, із них 48 відсотків упевнені, що волонтерська праця дуже корисна для особистого й суспільного зростання [1].

У всьому світу волонтери з неурядових організацій часто стають авторами вдалих громадських проектів, які згодом справляють значний вплив на місцеве самоврядування. Наприклад, у Польщі мешканці міст особисто беруть участь у формуванні місцевих бюджетів, вирішуючи, на які цілі витратити частину бюджетних коштів. Як повідомляє польська «Газета Виборча», така практика існує вже в більш ніж 20 містах країни. Вплив на розподіл бюджету об'єднує людей, дає їм знання про місцеві фінанси і дозволяє реалізувати ті проекти, яких люди найбільше потребують. Їхня вимога проста: «Ми хочемо мати більший вплив на наше місто. Ми платимо податки, а отже, маємо право вирішувати, на що їх витратити!» [1].

Процедура участі мешканців у розподілі видатків виглядає таким чином: спочатку жителі міст оголошують бажані проекти – наприклад, будівництво велосипедних доріжок, ремонт тротуарів чи закупівлю обладнання для шкіл. Потім офіційна влада та експерти перевіряють, чи ці проекти не суперечать законам і чи правильно оцінено витрати на їх реалізацію. Після затвердження проектів відбувається загальне голосування мешканців, проекти-переможці вносяться до бюджетів міст і таким чином реалізуються [4].

Така ідея вперше з'явилася ще 20 років тому в бразильському місті Порту-Алегрі. Там рішення про розподіл фінансів ухвалювалося на рівні сусідів, потім – району, зрештою – на рівні цілого міста. У голосуваннях

брали участь інколи до кількох сотень тисяч громадян на рік. Пізніше цю успішну ідею запозичили мешканці понад тисячі міст у всьому світі.

Зупинимося на принципах волонтерської діяльності, сформульованих, як зазначалося раніше, Анрі Дюнаном. Волонтери визнають право на об'єднання за всіма чоловіками, жінками та дітьми незалежно від їхньої расової приналежності, віросповідання, фізичних особливостей, відповідного соціального та матеріального становища; поважають гідність і культуру всіх людей; надають допомогу, безкоштовні послуги особисто або організовано в дусі партнерства і братерства; визнають рівну важливість особистих і колективних потреб, сприяють їх колективному забезпеченню; ставлять перед собою мету перетворити волонтерство на елемент особистого процвітання, набуття нових знань і навичок, удосконалення здібностей, стимулюючи для цього ініціативу і творчість людей, надаючи кожному можливість бути творцем, а не користувачем, спостерігачем; стимулюють почуття відповідальності, заохочують сімейну, колективну і міжнародну солідарність [1].

Розкриємо таке поняття, як світовий індекс благодійності. Це показник, що вираховується Charity Aid Foundation на основі даних щорічного дослідження Інституту Геллапа. Він віддзеркалює відсоток населення країни, задіяного в благодійній діяльності, за трьома основними показниками: допомога ближнім, фінансова допомога та витрати особистого часу на волонтерську діяльність.

У таблиці 1, використовуючи офіційний сайт Charity Aid Foundation, наведемо дані світового індексу благодійності за 2014 рік (див. табл. 1).

Як бачимо, Україна за світовим індексом благодійності 2014 року посіла 103 місце серед 130 держав, дещо опередивши Польщу, Литву та Болгарію. Водночас наша держава за індексом благодійності майже втричі відстала від передових у цьому напрямку держав світу – М'янми і США. У той же час Російська Федерація, попри надіслані на підконтрольні

сепаратистам і російським військам частини територій Донецької та Луганської областей т.зв. 14 «гуманітарних конвоїв», не змогла за індексом благодійності взагалі ввійти до 130 держав світу.

Таблиця 1

Місце в рейтингу	Країна	Індекс благодійності, %	Допомога ближнім, %	Фінансова допомога, %	Особистий час, %
1	М'янма	64	49	91	57
1	США	64	79	68	44
3	Канада	60	66	71	44
7	Велика Британія	55	61	74	29
28	Німеччина	42	58	42	25
89	Латвія	26	38	28	13
90	Франція	26	30	26	22
103	Естонія	23	36	16	18
103	Україна	23	35	9	26
115	Польща	22	35	21	9
119	Литва	21	38	12	13
126	Болгарія	19	37	14	7
130	Хорватія	18	29	14	10

Далі на підставі офіційного сайту волонтерського руху ООН наведемо середньостатистичний портрет волонтера. Так, на національному рівні волонтерами є 52% і 48% жінок. Серед міжнародних волонтерів уже 63% чоловіків і 37% жінок. Портрет волонтера ООН виглядає таким чином: середній вік – 38 років; 75% волонтерів мають досвід роботи понад 5 років; серед волонтерів представники 150 національностей; волонтери ООН є представниками 100 професій; 16% волонтерів – це молодь від 18 до 29 років. За країнами походження волонтери ООН розподіляються таким чином:

з Північної Америки – 2%, з Латинської Америки – 6%, Арабські держави – 6%, Азія – 17%, Європа та СНД – 20%, Африка – 49%.

З метою вшанування титанічної праці добровольців щороку 5 грудня відзначається Міжнародний день волонтера. Це свято було засноване 1985 року, коли Генеральна Асамблея ООН запропонувала урядам відзначати саме цей день як день добровольця. Відповідно до статистичних даних, оприлюднених Організацією Об'єднаних Націй, у всьому світі нараховується близько 140 мільйонів волонтерів, що допомагають на безоплатній основі всім людям, які цього потребують.

Зупинимось на розвитку волонтерського руху в сучасній Україні. У нашій країні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Осіб, які працювали в цій сфері, називали громадськими діячами, альтруїстами, добровольцями, добровольцями тощо. На західний манер волонтерство в Україні почали називати на початку 90-х років ХХ століття, а офіційно його було визнано постановою Кабінету Міністрів від 10 грудня 2003 року №1895, якою також затверджено Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг [7]. Постанова відповідно до постанови КМУ від 06 липня 2011 року № 711 утратила чинність у зв'язку з ухваленням Верховною Радою України Закону від 19 квітня 2011 року за №3236-VI «Про волонтерську діяльність»[6].

Відповідно до Закону [6] «волонтерська діяльність – це добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги». Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами та волонтерськими організаціями. Волонтерська діяльність є формою благодійництва. Водночас законодавець закріпив, що безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, яке має одноразовий характер або здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю [6].

Волонтерська діяльність у нашій державі ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості [6].

Волонтерська діяльність здійснюється за такими напрямками: надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації; здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям; надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством [6].

Водночас Українська держава в особі її органів і посадових осіб підтримує громадську ініціативу щодо провадження волонтерської діяльності, гарантує і забезпечує захист передбачених Конституцією України та законами прав, свобод і законних інтересів волонтерів, волонтерських організацій та отримувачів волонтерської допомоги.

Особливістю волонтерського руху в Україні полягає в тому, що найчисельнішою його групою є учнівська і студентська молодь. Участь

молодих людей у волонтерському русі дає їм змогу зробити особистий внесок у розв'язання соціальних проблем, випробувати свої можливості, беручи участь у проектах і програмах соціальної спрямованості. Теоретична і практична підготовка молоді до волонтерської діяльності здійснюється в школах волонтерів. Волонтерами можна вважати також неурядові (громадські) організації, які діють на громадських засадах. Серед них молодіжні та скаутські організації, молодіжні політичні, спортивні чи екологічні організації, організації, що активно займаються розвитком населених пунктів та вирішенням конкретних проблем місцевого самоврядування [8].

Надзвичайно потужний поштовх розвитку волонтерського руху в Україні надала Революція Гідності та війна на сході України проти російсько-сепаратистських завойовників. Так, ще під час Євромайдану багато людей за власною ініціативою надавали допомогу протестувальникам – безоплатно обігрівали, годували та лікували їх. Цей рух справді став надзвичайно масовим і поступово організувався в низку волонтерських рухів. «Самооборона Майдану». «Автомайдан». «Євромайдан-SOS» та багато інших об'єднань стали яскравим прикладом високого рівня громадянської свідомості українців та їхньої здатності ефективно самоорганізовуватися.

Багато з цих рухів згодом взяли за ще більш складну і масштабну справу – вони почали годувати, лікувати та забезпечувати всім необхідним Українську Армію, що воює з сепаратистами на сході нашої держави. З самого початку збройного протистояння на Донбасі держава не може впоратися із забезпеченням українського війська та добровольчих батальйонів. Саме тому Українська Армія стала справді народною – збір коштів, продуктів і різноманітного обладнання для захисників України набув значного розмаху, до цього долучилися мільйони людей. Виявилося, що волонтерам усе до снаги – від придбання військової амуніції до ремонту танків та літаків. Волонтерський рух на підтримку українського війська

виникав стихійно з окремих волонтерів, які об'єднувалися в групи. З часом з'явилися лідери, що об'єднали ці роз'єднані самоорганізовані групи і почали працювати під централізованим керівництвом, а відтак – посилили вплив на державний апарат та ефективність допомоги.

З осені 2014 року волонтери почали тісну співпрацю з Міністерством оборони України, де було створено раду волонтерів. Представники волонтерських організацій залучені до речового, харчового та медичного забезпечення, деякі з них тепер працюють у департаментах Міністерства оборони, що відповідають за постачання Збройних Сил України. Головне – волонтери тут показують ефективність своєї діяльності порівняно зі старими армійськими кадрами.

Від початку листопада 2014 року в Україні діє громадська організація «Асоціація народних волонтерів», до якої ввійшли волонтерські організації, які регулярно надають допомогу військовикам і цивільним особам у зоні АТО (антитерористичної операції), а також ветеранам АТО та їхнім сім'ям.

Окремі волонтерські групи займаються допомогою в пошуках зниклих або загиблих солдатів. Основна частина таких рухів сформувалася після Іловайської трагедії, коли кількість загиблих та зниклих безвісти, за деякими свідченнями, вимірювалася в сотнях. Однією з таких організацій є «Союз Народна Пам'ять», що працює в зоні АТО з вересня 2014 року. Багато волонтерів займаються виготовленням екіпірування власноруч – шують аптечки, чохли для бронежилетів, одяг, маскувальні сітки. Часто волонтери збирають безпілотники для військової розвідки.

На сьогодні в Україні існує низка волонтерських рухів та об'єднань, що зарекомендували себе як дієві й ефективні групи самоорганізації, які мають серйозний вплив, здатні віднайти будь-які потрібні ресурси та вирішити проблеми будь-якої складності. Серед них, зокрема, «Крила Фенікса», «Армія SOS», «Волонтерська Сотня», «Повернись живим», «Ми – кияни» та ін.

Волонтерські організації діють в усіх великих містах України (крім підконтрольних терористам і російським військам) та сотнях інших населених пунктах нашої держави. Нині масштаби діяльності волонтерів в Україні дають підстави говорити, що рівень громадянської свідомості в наших співгромадян значно зріс.

Таким чином, українцям треба привчитися до того, що їхня громадянська активність має бути не лише відповіддю на складні виклики, а й постійною практикою. Такою є вимога часу і рецепт успіху багатьох країн. Лише так можна розраховувати на досягнення поставлених перед собою завдань у масштабах вулиці, району, міста і всієї держави. Багато в чому це і є становлення європейської України – країни відповідальних громадян. І цей рух до дієвої громади на всіх рівнях багато в чому починається саме з масової усвідомленої участі громадян у волонтерських рухах, оскільки від свідомого волонтерства до ефективного самоврядування і якості життя – один крок [3].

Висновки з даного дослідження. Отже, як видно з викладеного вище, не слід недооцінювати важливість таких процесів, як волонтерство і самоорганізація населення, що активно останнім часом культивуються в нашій державі. Громадянська активність як тренд, що проявляється чи у волонтерстві, чи в участі в різних політичних і соціальних проектах, зрештою сприятиме залученню все більш широких верств населення до процесів самоорганізації на місцевому рівні і відповідно сприятиме розвитку в Україні громадянського суспільства.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження порушеної нами в статті проблеми вбачаються в узагальненні практики волонтерської діяльності в Україні щодо забезпечення Збройних Сил нашої держави, догляду за пораненими бійцями АТО та вшанування загиблих героїв.

Список використаних джерел:

1. Волонтерство та самоорганізація: світовий досвід // Ми – кияни, 26 січня – 8 лютого 2015 року.

2. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / [Вайнола Р., Капська А., Комарова Н. та ін. – К.] : Академпрес, 1999. – 112 с.
3. Кондратенко, Андрій. Країна відповідальних громадян / А. Кондратенко // Ми – кияни, 26 січня – 8 лютого 2015 року.
4. Лях Т. Планування залучення волонтерів як важливий компонент волонтерської програми / Т. Лях // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка №23(282), Ч. 1. – 2013. – С. 206-213.
5. Плохова С. А. Волонтерство в современных России и Украине: наследие советской эпохи, или Новаторство по европейскому и американскому образцам / С. А. Плохова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2013/2255/47852_c01e.pdf
6. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року №3236-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
7. Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року №1895 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF> {Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМ № 711 (711-2011-п) від 06.07.2011}
8. Семенова Ю. Волонтерська діяльність з дітьми та молоддю в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ століття) / Ю. Семенова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
9. Чухрай, Марія. Інституціалізація волонтерського руху в Україні: реалії та перспективи / М. Чухрай // Соціологічні студії. – 2013. – №1(2). – С.104-108.

Statement of the problem. Today domestic activists tackle the most difficult case and solve it quickly and efficiently. This indicates a high level of self Ukrainian. An example is the revival of the Ukrainian Army and its further strengthening.

Urgency. It is well known that conscious of volunteerism for effective government and our quality of life – one step. Therefore, the scope of activities of volunteers in Ukraine now show that the level of public awareness of our fellow citizens has increased significantly.

The purpose of the article – to highlight the history of global volunteer movement, its principles, showing a portrait of national, international, to analyze the performance index of global charity for 2014, to highlight the historical tradition of social work in Ukraine and the current state of philanthropy in our country, to bring the benefits of volunteer work for personal and social growth.

Our task was to study – to highlight the issue of volunteering in modern Ukraine 2014-2015 years.

Summary. Worldwide volunteers are often the authors of successful community projects that subsequently have a significant impact on local government.

Our country has a long tradition of social labor, mutual care for ones neighbor. Volunteer assistance – work and services performed and has provided volunteers and voluntary organizations. Volunteering is a form of charity.

Volunteers recognize the right of association for all men, women and children regardless of race, religion, physical characteristics, relevant social and financial situation; respect the dignity of all people and culture; provide assistance, complimentary personally or organized in the spirit of partnership and brotherhood; recognize the equal importance of personal and collective needs, promote their collective security; have set goals to transform volunteering element in personal prosperity, acquiring new knowledge and skills, improving skills, promoting this initiative and creativity of people, giving everyone the opportunity to be a creator, not a user, an observer; stimulate the sense of responsibility and encourage family, collective and international solidarity.

Volunteering in our country based on the principles of legality, humanity, equality, voluntariness, chargeless, selflessness, non-profit.

Conclusion and outcomes. Thus, the Ukrainian must accustom himself to the fact that their public activity should be not only a response to difficult challenges, but constant practice. Such is the demand of time and the recipe for success in many countries. Only then you can expect to achieve their objectives in front of the scale street, district, city and the whole state. In many ways this is the establishment of a European Ukraine – countries responsible citizens.